

Nakit iz Krševice

Petar Popović, Beograd

Centralni Balkan, Kale-Krševica, naselje iz 4./3. st. pr. Kr., nakit
Centralni Balkan, Kale-Krševica, naselje IV/III veka pre n. e., nakit
Zentraler Balkan, Kale-Krševica, Siedlung des 4./3. Jahrhunderts v. Chr., Schmuck
Central Balkans, Kale-Krševica, settlement of the 4th/3rd century BC, jewellery

Dozdajšnji rezultati raziskav so pokazali, da se na najdišču Kale v Krševici (jugovzhod Srbije) nahajajo pomembni ostanki urbanega naselja s konca klasičnega in za etka helenističnega obdobja. V pri ujočem članku so objavljeni izbrani nakitni predmeti, zna ilni za to naselje: šarnirske fibule, traške fibule, igla, uhan, prstan in steklene jagode. Večina pripada standardnim oblikam, ki so zastopane na teh delih Balkana, in je datirana v 4. in v prva desetletja 3. stoletja pr. Kr., kar velja tudi za ostale najdbe tega najdišča.

Dosadašnji rezultati pokazali su da se na lokalitetu Kale u Krševici (Jugoistočna Srbija) nalaze zna ajni ostaci urbanog naselja s kraja klasičnog i po etka helenističkog perioda. Ovom prilikom dati su izabrani primerci koji su karakteristični za ovo naselje i u najširem smislu odnose se na nakit kao što tu šarnirske fibule, tra ke fibule, igla, naušnica, prsten i staklene perle. Uglavnom pripadaju standardnim oblicima zastupljenim u ovim delovima Balkana i odgovaraju IV i prvim decenijama III veka pre n. e. kao su i ostali nalazi sa ovog lokaliteta.

Die bisherigen Forschungsergebnisse zeigen, dass der Fundort Kale in Krševica (südöstliches Serbien) wichtige Reste einer urbanen Siedlung vom Ende der Klassischen und dem Beginn der Hellenistischen Periode bewahrt. Hier werden ausgewählte Beispiele vorgelegt, die für diese Siedlung typisch sind und im weiteren Sinne zum Schmuck gehören, wie etwa Scharnierfibeln, Thrakische Fibeln, Nadeln, Ohrringe, Ringe und Glasperlen. Sie gehören vorwiegend zu den üblichen Formen dieses Teiles des Balkan und werden in das 4. Jahrhundert v. Chr. und in die ersten Jahrzehnte des 3. Jahrhunderts datiert, wie auch die übrigen Funde dieses Platzes.

Results so far have shown that the Kale site in Krševica (south eastern Serbia) contains significant remnants of urban settlement from the end of classical and the beginning of Hellenistic period. Here are presented some chosen examples typical of this settlement and that broadly refer to jewellery such as hinged fibulae, Thracian fibulae, pin, earring, ring, and glass pearls. They mostly belong to standard forms of this part of the Balkans, and are dated to the 4th century and first decades of the 3rd century BC, as well as the other findings from this site.

Lokalitet Kale u Krševici ušao je u stručnu literaturu posle manjih iskopavanja 1966. godine zahvaljujući brojnim nalazima, posebno fragmenata grčke keramike datovane u IV vek pre n. e. (Mikul ić, Jovanović 1968; cf. Попов 2002, 142–149). Arheološka istraživanja, u ovom selu nedaleko od Bujanovca, posle duge pauze nastavljena su 2001. godine i traju kontinuirano

do današnjih dana. Naselje je podignuto na dominantnom mestu iznad Krševičke reke i doline Južne Morave zahvatajući površinu od oko 4 hektara. Na platou se nalazila akropola sa objektima i kompleksom građevina, koje su štitili bedem i širok rov (Sl. 1). Prema brojnim indicijama veći deo naselja je ležao na manjim terasama severoisto ne padine i spuštao sve do



Sl. 1. Centralni deo akropole sa građevinama, 2005. godine



Sl. 2. Podnožje lokaliteta, 'hidrotehni ki kompleks', 2006. godine

doline Krševice ke reke (Popović 2005a; Ibidem 2006; Jeremić 2005; Vukadinović 2005). Ovaj prostor je pod gustom vegetacijom, ali novija iskopavanja u podnožju lokaliteta potpuno su potvrdila ove pretpostavke. Na površini od oko 400 m² otkriveni su bedemi od velikih tesanika, građevina, kaskade sa kamenim platformama koje se pružaju prema reci, kao i drugi objekti koji su imali sasvim specifičnu namenu (Popović 2006, 525, Sl. 5–7). Nazvali smo ga “hidrotehnički kompleks” jer je masiv od peščara na padini bio tako zasićen vodom da su na više mesta oko bedema izbijali izvori, a iskopavanja u donjim zonama bila mogu a samo uz pomoć pumpi (Sl. 2). Prema prvim analizama može se pretpostaviti da je iznad bedema bio kaptirani izvor pitke vode, a ceo kompleks sistemom kanala za prikupljanje vode štitio je naselje od obilnih padavina. Ne treba posebno naglašavati da su nalazi sa objektima ove vrste retki, a bili su jedan od preduslova za funkcionisanje svakog organizovanog naselja.

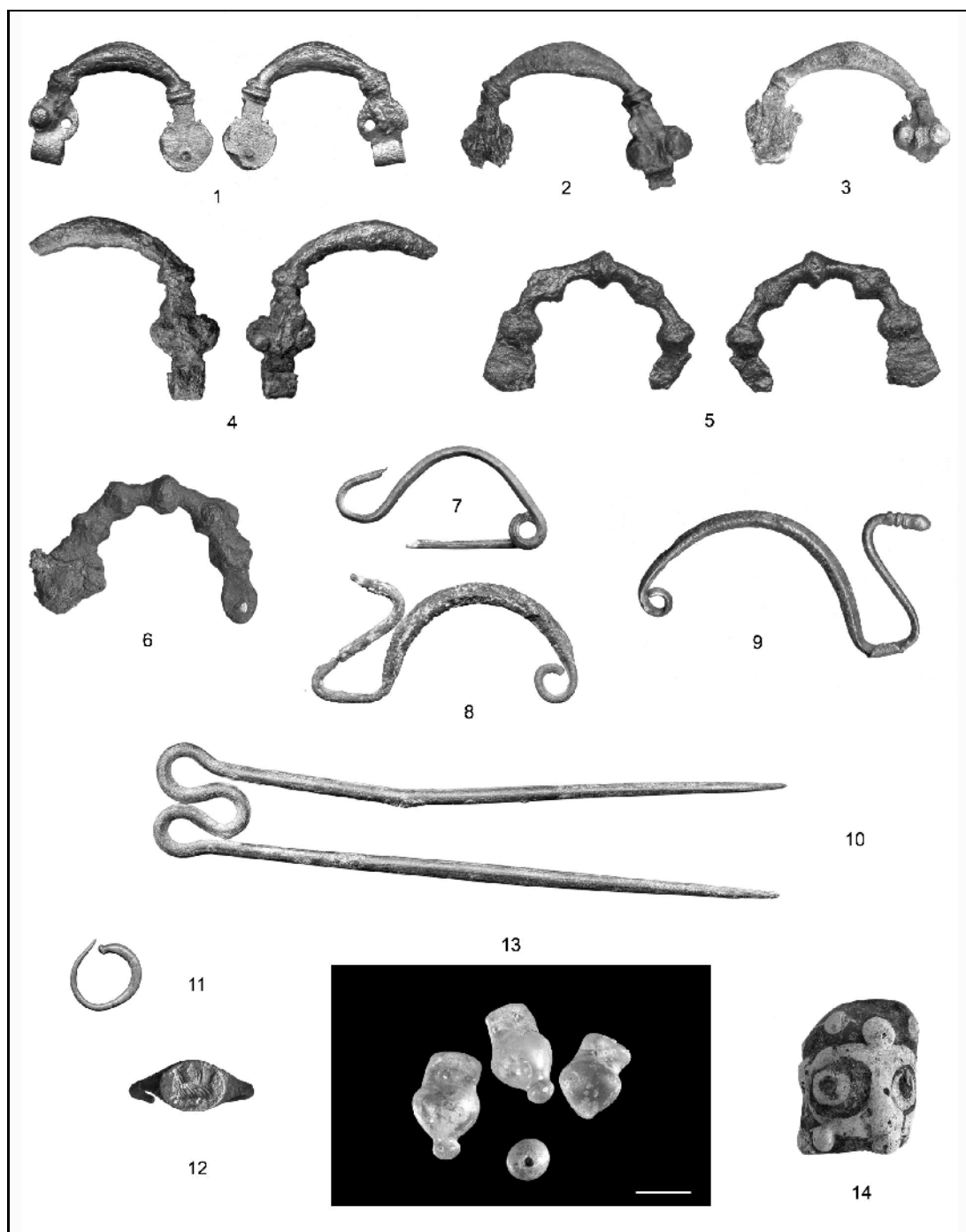
Tokom iskopavanja otkriven je mnogobrojan arheološki materijal kojeg uglavnom čini keramika. Od posebnog značaja su delovi posuda koji potiču iz antičkih i severnoegejskih radionica i obuhvataju hronološki raspon od kraja V do prvih decenija III veka pre n. e. (Popović 2005a, 155–157; Krstić 2005). Najveći procenat, međutim, sastoji se od oblika rađenim po grčkim uzorima (Antić, Babić 2005). Na više posuda utisnut je žig sa lunarnim slovom “E” što ukazuje da znatan deo potiče iz lokalne keramičke radionice koja je radila za potrebe naselja (Popović 2005a, 157–158; Ibidem 2006, 529, Sl. 11). Metalni nalazi se najčešće odnose na predmete od bronzе i gvožđa, kao što su alatke, delovi posuda, mali noževi, mnogobrojni ekseri, zakovice i sl., kao i izvesna količina nakita. U ovom radu koji je posvećen Bibi Teržan, kolegici i dugogodišnjem prijatelju, namera mi je da prikazem karakteristike i bolje očuvane primerke koji pružaju bar neku sliku o ukrasima i nošnji ženskog dela populacije ovog, za sada, bezimenog naselja. Uglavnom pripadaju standardnim oblicima zastupljenim u ovim delovima Balkana i odgovaraju hronološkom

rasponu kao što su i ostali nalazi iz Krševice, dakle IV i prvim decenijama III veka pre n. e.¹

Za istraživanja ove vrste naselja sasvim je uobičajeno da najviše nalaza čine predmeti koji su korišćeni u svakodnevnom životu, a potom nepažnjom izgubljeni ili kao neupotrebljivi odbačeni. To se odnosi i na ceo repertoar iz Krševice; od šarnirskih i “tračkih” fibula do staklenih perli.

Prvoj grupi pripadaju šarnirske fibule sa glatkim i u srednjem delu zadebljanim lukom. Na krajevima se završavaju ojačanim prstenom i sa glavom u obliku palmete, odnosno stilizovanom životinjskom glavom na nozi. Tipološki bi odgovarale podgrupi IIa (Vasić 1985, 128 f.; Ibidem 1999, 103 f.). Prva dva primerka su od bronzе i prema svim podacima nađena su na akropoli u sasvim ograničenom prostoru. Prva fibula otkrivena je 2002. godine i nalazila se uz temelj ugaonog bloka severne građevine (Sl. 3,1). Druga fibula potiče sa iskopavanja 1966. godine i ležala je u sloju ispred zida pomenute građevine (Sl. 3,2; Mikulčić, Jovanović 1968, 361, T. III. 227; cf. Vasić 1999, Taf. 51, No. 886). Po svemu sudeći ovi nalazi pripadaju horizontu koji je predhodio izgradnji ovog objekta i odgovarali bi sredini, ili drugoj polovini IV veka pre n. e. Treći primerak od bronzе nađen je u podnožju lokaliteta prilikom raščišćavanja terena jednog dela “hidrotehničkog kompleksa” 2005. godine (Sl. 3,3). Poslednja fibula ove vrste je od gvožđa i ova je veći deo luka i noga (Sl. 3,4). Nađena je pri dnu istočne padine 2002. godine, neposredno iznad seoskih kuća, gde su vršena iskopavanja 1966. godine. Raznovrstan materijal iz ove sonde potiče iz površinskih slojeva i možemo ga smatrati posledicom erozivnih procesa. Drugoj grupi odgovarale bi dve gvozdene fibule otkrivene na akropoli. Imaju pet kuglastih zadebljanja, odnosno zvezdastih ukrasa na luku koji su toliko korodirani da je teško preciznije utvrditi tipološku pripadnost (podgrupa Vb?: Vasić

¹ Konzervaciju arheološkog materijala uradio je M. Čolović iz Narodnog muzeja, a fotografije je izradio N. Borić iz Arheološkog instituta u Beogradu.



Sl. 3. Arheološki nalazi: 1–4, 7–12 bronza, 5–6 gvožđe, 13–14 staklo; M. 1:1

1985, 135 ff.; Ibid. 1999, 109 ff.). Jedna fibula pripada najstarijem horizontu, u sondi S 44–47 iz 2002. godine, dok je druga nađena 2005. godine u sloju ispod severne građevine (Sl. 3,5–6). Zahvaljujući stratigrafskom položaju i fragmentima importovane keramike odgovarale bi sredini IV veka pre n. e. Svim fibulama koje pripadaju ovoj grupi igle nedostaju i samo u jednom slučaju sačuvan je deo bronzane nitne fiksirane na gvozdenoj fibuli (Sl. 3,6).

“Tra ke” fibule zastupljene su sa tri bronzana primerka. Izgleda da su sve imale povijenu nogu u obliku slova “S”. Tipološki bi bile najbliže oblicima svrstanih u grupu IIIa1 koje su datovane u raspon od sredine IV do prve polovine III veka pre n. e. (Zirra 1996–1998, 41, Abb. 4. 13–23). Manja fragmentovana fibula otkrivena je 2003. godine, u sondi H, na severoistočnoj strani padine (Sl. 3,7). Tu je konstatovan stambeni horizont gde su, pored drugih nalaza, otkriveni kameni mortarijum, hidrija i delovi velikog pitosa (Popovi 2005a, 152 f., Fig. 22, Pl. III. 1,4). Druga fibula je površinski nalaz sa istočne padine (Sl. 3,8), dok je treća fibula nađena na akropoli, kod sonde S 44–47 2002. godine, prilikom glačanja profila (Sl. 3,9).

Od ostalih metalnih predmeta koji nas interesuju, pored nekoliko šiva ih i deformisanih igala, potpuno je sačuvana samo jedna bronzana “M” igla koja je otkrivena 2005. godine u sloju sa obrušenim kamenom, pored bedema u južnom delu «hidrotehničkog kompleksa» (Sl. 3,10; Vasić 1982, 241 ff.; Ibidem 2003, 123 ff.). Jedan od retkih primeraka je i mala bronzana naušnica je nađena 2002. godine, u sondi S 7 severoisto nog dela akropole (Sl. 3,11; cf. Tonkova 1997, 18, 23). Prstenje je zastupljeno sa nekoliko komada, ali su najčešće toliko korodirano da su predstave teško prepoznatljive. Jedan od najbolje očuvanih primera je bronzani prsten na kome su urezane predstave kože sa još nekim nejasnim detaljima (Sl. 3,12). Na en je 2002. godine na akropoli, u okviru severne građevine, i mogao bi da odgovara kraju IV ili prvim decenijama III veka pre n. e.

Ovoj skromnoj kolekciji pripada i nekoliko staklenih perli. Translucentne perle u obliku

vaze (ili amfore) (Sl. 3,13) zastupljene su sa jednim primerkom nađenim tokom iskopavanja “hidrotehničkog kompleksa” 2006. godine, dok su ostali komadi iz sonde C, uz šarnirsku fibulu sa Sl. 3. 4. Poslednji nalaz je deo cilindričnog priveska “sa tri lica” od plavog, žutog i belog stakla koji je otkriven na istom prostoru kao i perla iz 2006. godine (Sl. 3,14).

Repertoar nalaza iz Krševice obuhvata predmete koji su imali sasvim određenu funkciju (fibule, igla), dok se samo manji deo odnosi na “bijouterie”, kao što su naušnica, prsten i staklene perle. Vidi se već na prvi pogled da broj nađenih fibula ne izgleda kao slučajnost, već njihovu zastupljenost treba shvatiti kao posledicu realne situacije u ovom delu Balkana. Šarnirske fibule su bile rasprostranjene od Grčke i Makedonije sve do Podunavlja, tako da i naših šest primeraka predstavljaju sasvim uobičajenu pojavu. “Tračke” fibule karakteristične su za istočni Balkan, posebno široki prostor od Donjeg Dunava do crnomorske obale, dok su u dolini Morave i Vardara ovi oblici sporadični. Zanimljivo je da sva tri primerka iz Krševice imaju vrlo bliske analogije sa fibulama iz Makreša i posebno Banje Katlanovo, dakle iz Pčinjskog regiona koji je u neposrednom susedstvu (Georgiev 1990–1991, 97, Sl. 6. 10; Ristov 1996–1997).

Za razliku od uobičajenih oblika, kao što su “M” igla, jednostavna naušnica ili prsten, nešto više pažnje zaslužuju nalazi od stakla. Perle u obliku vaza najverovatnije su nastale u radionicama oko Soluna, krajem V veka pre n. e., kao imitacije luksuznih predmeta sličnog oblika izrađenih od dragocenog materijala. Brzo su se proširile na delove Mediterana i preko Adrijatika dospele sve do oblasti koje su naseljavali Kelti oko srednjeg Dunava (Popović 1997). U egejskom zaleđu, i prema Centralnom Balkanu, nalazimo ih u grobovima Delogožda kod Ohrida (Bitrakova-Grozdanova 1987, 67, Pl. I. 3), Marvinci (Mitrevski 1996–1997, 139 ff.) i Ždanec u Skoplju (Sokolovska-Pašić 1975) koji su datovani od sredine IV do III veka pre n. e. Očigledno je da su staklene perle u obliku vaza stigle do doline Južne Morave preko Makedonije i za sada ine najsevernije nalaze te vrste.

Privesak “sa tri lica”, otkriven u podnožju lokaliteta, otvara neka zanimljiva pitanja o samom poreklu nalaza. Predmeti od stakla ove vrste potiču sa Mediterana (Haevernick 1977) i zastupljeni su ne samo duž crnomorske obale, već i kod Japoda i u oblastima istočnih Kelta (Karwowski 2005, 165 ff.). Na mestu akropole Kale u Krševici (turski naziv za utvrđenje) u II/I veku pre n. e. bilo je keltsko uporište i taj latenski horizont ilustruju mnogobrojne posude karakteristične za Skordiske i druge balkanske varvare (Popović 2005b; Ibidem 2006, 532 ff.). U estim pljačkaškim pohodima na relaciji od Podunavlja do Grčke, i nazad, jedan od ovih dopadljivih ukrasa možda je, sticajem okolnosti, došao i do naših ruku. U dolini Krševičke reke, međutim, za sada nema materijala latenskog obeležja tako da je ovaj nalaz verovatno jedan od retkih primeraka koji su sa Mediterana stigli do Centralnog Balkana. Tu, naravno, ne treba potpuno isključiti mogućnost da je privesak “sa tri lica” iz Krševice samo još jedno svedočanstvo keltskog prisustva u dolini Južne Morave.

Ograničen izbor nalaza sa iskopavanja u Krševici sastoji se od nekih karakterističnih oblika sa Balkana koji bar delimično ilustruju nošnju i nakit stanovnika ovog naselja. Kao po pravilu, sve su to jednostavni i jeftiniji proizvodi, te nema ni jednog komada od veće vrednosti koji bi mogao da se svrsta me u luksuzne predmete. Sve to ne mora da iznenađuje jer sličnu situaciju srećemo i na daleko većim lokalitetima u Trakiji kao što su jedan Seutopolis (Ognena-Marinova 1984, 160 ff.) ili emporion Pistiros (Домарадски 1995, 64; Ibidem 2002, Fig. 14. 4). O standardu, strukturi i statusu stanovnika Krševice dragocene podatke dobili bi istraživanjem nekropole koja se, po nekim indicijama, nalazi ispod seoskih kuća u podnožju lokaliteta. Dosadašnji rezultati, međutim, pokazuju da je reč o organizovanom naselju sa urbanim odlikama gde se skoro na svakom koraku oseća blizina Mediterana, zahvaljujući kontaktima sa Egejom dolinama Vardara ili Strume. Tako pored luksuzne robe, kao što su grčke posude za vino, vidimo skroman inventar pojedinaca. Sudeći prema ovim nalazima žene su



Sl. 4. Kerami ki teg sa žigom, akropola – sonda S 39-40, 2002.

na odeći nosile fibule i bile ukrašene sa nekom naušnicom, ogrlicom od staklenih perli i prstenom, što za sada sigurno ne pruža realnu sliku.

“M” igle, koje nisu vezane samo za žensku garderobu, u našem slučaju, mogu da imaju šire značenje. Tokom iskopavanja u Krševici, naime, do sada je nađeno preko 1000 piramidalnih i ovalnih tkačkih tegova, kalemova i pršljenaka (Popović 2005a, 138, Pl. V. 8–13). Oni ukazuju da je u okviru naselja postojala intenzivna delatnost koja se odnosila na tkački zanat. Kao prilog tome su i rezultati paleozoološke analize koji pokazuju da znatan deo faune čine ovce, manje koze, koje su sekundarno korišćene zbog mleka i vune (Blažić 2005, 273). Ovde je zanimljivo što se u više slučajeva nalaze tegovi sa žigovima na kojima najčešće srećemo upravo otiske “M” igle utisnute u meku glinu (Sl. 4). Ovo nije jedinstven slučaj (cf. Vasić 2003, 126, Abb. 4), ali sasvim je izvesno da su tkački tegovi i žigovi sa lokaliteta Kale bili znak masovne produkcije predmeta neophodnih za domaće potrebe. Dobro je poznato da su se tkačkim zanatom, kao delom kućne radinosti, prevashodno bavile žene koje su u ovim kontinentalnim klimatskim uslovima izradom odeće podmirivale jednu od osnovnih potreba stanovnika u Krševici.

Bibliografija

- ANTI, I., BABIĆ, S. 2005, Preliminarni rezultati tipološko-statističke obrade keramičkog materijala sa lokaliteta Kale-Krševica. *Zbornik Narodnog muzeja Beograd XVIII*–1, 213–227.
- BITRAKOVA-GROZANOVA, V. 1987, *Spomenici od helenističkog perioda u SR Makedonija*. – Skopje.
- BLAŽIĆ, S. 2005, Fauna lokaliteta Kale-Krševica, *Zbornik Narodnog muzeja Beograd XVIII*–1, 263–290.
- ДОМАРАДСКИ, М. 1995, *Елџифони Пистирос*. – Пистирос.
- DOMARADZKI, M. 2002, La production de fibules à Pistoros. U: J. Bouzek, L. Domaradzka, and Z. H. Archibald (ur.), *Pistiros II*. Charles University in Prague, 249–254.
- GEORGIEV, Z. 1990–1991, Tri predrimski naselbi kraj Pečinja. *Filozofski fakultet na Univerzitetot Skopje* 17–18, 91–103. – Skopje.
- HAEVERNICK TH. E. 1977, Gesichtspelen. *Madrider Mitteilungen* 18, 152–231.
- JEREMIĆ, M. 2005, Antičko i tradicionalno graditeljsko nasleđe (Kale u Krševici). *Zbornik Narodnog muzeja Beograd XVIII*–1, 229–262.
- KARWOWSKI, M. 2005, The earliest types of eastern-Celtic glass ornaments. U: H. Dobrzańska, V. Megaw and P. Poleska (ur.), *Celts on the Margin. Studies in European Cultural Interaction 7th Century BC – 1st Century AD Dedicated to Zenon Woźniak*. 163–171. – Kraków.
- KRSTIĆ, V. 2005, Slikani kantarosi i skifosi sa lokaliteta Kale-Krševica kod Bujanovca. *Zbornik Narodnog muzeja Beograd XVIII*–1, 191–211.
- MIKULIĆ, I., JOVANOVIĆ, M. 1968, Helenistički oppidum iz Krševice kod Vranja. *Vranjski glasnik* IV, 355–375. – Vranje.
- MITREVSKI, D. 1996–1997, Novi naodi od Isar-Marvinci. *Macedoniae Acta Archeologica* 15, 135–156.
- OGNANOVA-MARINOVA, LY. 1984, Minor objects-Terracotta-Sculpture (Summary). U: *Seuthopolis* I, 159–228.
- ПОПОВ, П. 2002, *Урбанизация във вътрешните райони на Тракия и Илџирия / Urbanizierung in den inneren Gebieten Thrakiens und Illyriens*. – Sofia.
- POPOVIĆ, P. 1997, Les perles de verre en forme de vase ou d'amphore sur l'espace entre la mer Adriatique et le Danube. *Starinar* N.S. XLVIII, 165–171.
- POPOVIĆ, P. 2005a, Kale-Krševica: Investigations 2001–2004. Interim Report. *Zbornik Narodnog muzeja Beograd XVIII*–1, 141–174.
- POPOVIĆ, P. 2005b, "Cum a Scordiscis Dacisque premeretur". U: H. Dobrzańska, V. Megaw and P. Poleska (ur.), *Celts on the Margin. Studies in European Cultural Interaction 7th Century BC – 1st Century AD Dedicated to Zenon Woźniak*, 77–83. – Kraków.
- POPOVIĆ, P. 2006, Central Balkans between the Greek and Celtic World: Case Study Kale Krševica. U: N. Tasić, C. Grozdanov (ur.), *Homage to Milutin Garašanin*, 523–536. – Beograd.
- RISTOV, K. 1996–1997, Dva groba od Katlanovska banja. *Macedoniae Acta Archeologica* 15, 113–134.
- SOKOLOVSKA, V. AND R. PAŠIĆ 1975, Eden grob od Ždanec. *Zbornik na Arheološki Muzej Skopje* 6–7, 231–244.
- TONKOVA, M. 1997, Traditions and Aegean Influences on the Jewellery of Thracia in Early Hellenistic Times. *Archaeologia Bulgarica* 2, 18–31.
- VASIĆ, R. 1985, Prilog proučavanju šarnirskih fibula. *Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine XXXIII*. 21, 121–155.
- VASIĆ, R. 1982, Ein Beitrag zu den Doppelnadeln im Balkanraum. *Prähistorische Zeitschrift* 57, 118–257.
- VASIĆ, R. 1999, *Die Fibeln im Zentralbalkan*. Prähistorische Bronzefunde XIV 12. – Stuttgart.
- VASIĆ, R. 2003, *Die Nadeln im Zentralbalkan*. Prähistorische Bronzefunde XIII 11. – Stuttgart.
- VUKADINOVIĆ, M. 2005, Rezultati geofizičkih istraživanja metodom geoelektričnog skeniranja i geoelektričnog sondiranja na arheološkom nalazištu Kale-Krševica. *Zbornik Narodnog muzeja Beograd XVIII*–1, 291–307.
- ZIRRA, V. V. 1996–1998, Bemerkungen zu den Thrakio-Getischen Fibeln, *Dacia* N.S. XL–XLII, 29–53.

Dr. Petar Popović
Arheološki institut
Knez Mihailova 35/IV
SR–11000 Beograd
E-mail: p.pop@yubc.net

The jewellery from Krševica

The Kale site in Krševica has made it into the specialist publications after minor excavations in 1966, thanks to numerous finds, fragments of Greek ceramics of the 4th century BC in particular (Mikulić, Jovanović 1968). Archaeological research in this village in the vicinity of Bujanovac were continued, after a long pause, and lasted until 2001. The settlement was established on a dominant spot above the valley of Južna Morava, covering an area of 4 hectares. On the plateau was an acropolis with facilities surrounded by a defensive wall and a wide ditch (Fig. 1). According to numerous indications, a larger part of the settlement lay on smaller terraces of the northeastern slopes and reached the valley of Krševiča reka (Popović 2005a). At the foot of the site, walls were found made of ash-lars, a building remains, some cascades with

stone platforms reaching towards the river, as well as other buildings that had specific purposes (Popović 2006, 525). It was named 'hydrotechnical complex', as the sand-pit massif was so soaked with water that on many places around the wall springs bubbled up, and excavations in the lower zones were possible only with the help of the water pumps (Fig. 2). According to the first analysis, it is possible to presume that above the wall there used to be a spring water storage tank, whereas the whole complex of canal system for catching water protected the settlement from massive precipitations. There is no need to stress the importance and rarity of such finds with facilities, as they were one of the pre-conditions for an organised settlement to function.

During the excavations, lots of archaeological material was discovered, mainly ceramics. Of great importance are fragments of pots that originate from Attican and north Aegean workshops and belong to a time period of the end of the 5th century until the first decades of the 3rd century BC. However, the majority of those finds are forms made according to Greek models. Most pots have a moon-shaped letter 'E',

which indicated that a vast number came from a local workshop that produced the goods for the needs of the settlement. Metal finds are mostly objects made of bronze and iron, such as tools, parts of vessels, small knives, numerous nails, rivets etc., as well as a certain number of jewellery items. In this paper, which is dedicated to Biba Teržan, my colleague and lifelong friend, it is my intention to present some typical and better preserved objects that provide us with some insight of decorations and costume of the female part of the population of this, for the time being, nameless settlement. Foremost, those are a few hinged fibulae that are wide-spread and can be found from Greece to Danube, making these items from Krševica just another common occurrence (Fig. 3,1–6). 'Thracian' fibulae, so typical of the eastern part of the Balkans, make a rare find in the valleys of Morava and Vardar (Fig. 3,7–9). Other pieces of jewellery as well, such as the 'M' pin, an earring, a ring, and glass beads (Fig. 3,10–14), mostly belong to standard forms of this part of the Balkans, and are dated to the 4th century and the first decades of the 3rd century BC, as well as the other finds from this site.